

Recenzii

„închiderea” pe poziții creștine tradiționaliste ale unor bioticieni precum H.T. Engelhardt și C. Delkeskamp-Hayes – îi se răspunde cu observația că o asemenea deschidere însăși tinde să se închidă sau, folosind un termen hegelian, să se înstrăineze față de orice fidelitate axiologică (p. 33-37, aici p. 37; probabil *alienare* ar fi un termen mai fidel ideii de îndepărtare de *propria* identitate; un alt termen care ar merita înlocuit este cel de „copac” pentru cei din Eden, p. 198, cu cel de „pom”, fiind vorba de arbori cu fructe comestibile). În privința temelor aprinse ale bioeticii, autorul adoptă pozițiile clasice ale Bisericii, ca și cele ale tradiției umaniste în medicină, orientate „pentru viață”, dar cu atenție pentru multiplele aspecte ale realităților clinice (e.g., p. 229) și pledând mereu pentru o practică medicală în duh autentic creștin (p. 121-124; 140-143; 232-240). În cazul unui subiect precum „moartea cerebrală”, considerat neproblematic de medicina standard, predominantă, autorul se arată prudent; admite controversa științifică și rezervele teologice, dar nu exprimă o poziție personală. În discutarea chestiunii, constatăm o răspândită confuzie între *definiția* morții, *criteriile* necesare și suficiente pentru stabilirea acesteia și *testele clinice* pentru diagnosticarea ei, confuzie a cărei clarificare ar fi de dorit (p. 206-9; tabelul 1 conține testele clinice, criteriul fiind încetarea definitivă a activității cerebrale). De citit și recitit cu atenție, volumul de față, ca și volumul precedent *Bioetica între mărturisire și secularizare*, apărut în 2008, reprezintă o piesă de referință în literatura bioetică românească de profesiune spirituală creștină.

Prof. Dr. Sebastian Moldovan

Beatrice Ioan, Vasile Astărăstoae (editori), *Dileme etice la finalul vieții*, Editura Polirom, Iași, 2013, ISBN 978-973-46-3551-1, 247 p.

La Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa” din Iași s-a desfășurat între anii 2010 și 2013 programul „Studii postdoctorale în domeniul eticii politicilor de sănătate”, probabil cea mai amplă cercetare de etica sănătății publice și bioetică de până acum din țara noastră. Pe lângă numeroase articole și simpozioane, rezultatele cercetărilor respective s-au materializat și în trei volume publicate la aceeași editură, în același an, printre care se află și volumul colectiv prezentat aici (celelalte două sunt: Liviu Oprea, Cristina Gavrilovici, Mihaela Vicol, Vasile Astărăstoae, ed., *Relația medic-pacient*; Liviu Oprea, Cristina Gavrilovici, Teodora Manea, Vasile Astărăstoae, ed., *La drum cu Hipocrate: migrația medicilor din România*). O prezentare târzie, justificată însă de importanța și actualitatea volumului nu numai pentru, evident, perenitatea subiectului, ci și pentru fenomenul tot mai constatabil al îmbătrânirii populației, ceea ce face ca finalul vieții să ocupe o parte tot mai semnificativă în ansamblul serviciilor medicale. Autorii capitolelor sunt membrii unuia dintre grupele de cercetare din cadrul proiectului post-doctoral respectiv, un grup interdisciplinar format din medici, juriști, sociologi, psihologi, filosofi și un teolog, anume Părintele Gabriel Roman din Iași. Cele 15 capitole ale volumului sunt grupate în patru părți: „O abordare gnoseologică a morții și finalului vieții”, „Finalul vieții – între eficiența actului terapeutic și trăirile personale”, „Deciziile privind tratamentul medical în stările terminale”, „Transplantul de organe”. Le voi trece în revistă, pe scurt, în ordine inversă. Includerea problematicii transplantului (TO) în tematica volumului ține cont, probabil, de faptul că reprezintă soluția de ultimă instanță a unor suferințe altminteri terminale, ca și de rolul pe care îl joacă

Recenzii

donatorul decedat în oferta de organe. Autorii studiază câteva aspecte semnificative ale TO, pornind de la locul acestuia în mentalul social și dilemele morale pe care continuă se le provoacă și după o jumătate de secol de la apariție. Urmează problemele consimțământului, etice, juridice, psihologice, dintre care cele mai notorii sunt legate de deciziile privitoare la persoanele declarate decedate. Un capitol se ocupă de rolul presei și a campaniilor de promovare a donării în acest caz; un altul, despre calitatea vieții post-transplant, inclusiv a celei subiective. Premisa nedeclarată a acestor studii este aceea că TO are un caracter benefic intrinsec și indiscutabil și că deficitul de organe (o problemă „gravă”, p. 227) ar fi cauzat de rețineri și neînțelegeri („credințe eronate”, p. 228) care ar putea fi depășite, eventual, printr-o mai bună informare sau prin politici publice adecvate. Cu toate că recunosc implicațiile identitare ale dezmembrării și remembrării corpului ca „profanării” medico-sociale ale acestuia, („introduc corpul într-o sferă profană”, p. 180-181), autorii se arată mirați că BOR are o poziție „ambiguă” (p. 177, deși rezervele religioase nu dețin ponderea într-un sondaj de opinie realizat în orașul Iași în 2012) și că nu a organizat o dezbatere publică, ci s-a rezumat la documentul oficial din 2004. Observația că o religiozitate populară și „confuzii”, nu argumente teologice apar fi implicate în aceste rezerve, este de reținut și poate fi valabilă pentru un spectru mult mai larg de probleme: oficialii BOR nu pun decât rareori în prim-plan (amvon, media, evenimente academice etc.) problemele sociale și politice curente. O altă problemă spinoasă în TO este cea a consimțământului pe care autorii o prezintă cu acuratețe și cu argumente solide în favoarea consimțământului explicit, ca singurul compatibil atât cu spiritul și litera documentelor juridice naționale și internaționale relevante (p. 193-194). Cele mai multe din aceste argumente pot fi folosite, *mutatis mutandis*, și în alte contexte de politică sanitară în care autoritățile de resort simpatizează cu „presupunerea de acord”.

Părțile centrale ale volumului dezbate subiectele principale ale temei generale: deciziile privind tratamentul în condiții terminale (câte un capitol despre analiza etico-juridică, despre directiva în avans și despre contextul particular al pediatriei, ultimul deosebit de interesant și controversat, dacă ne amintim de recente cazuri Charlie Gard și Alfie Evans din Marea Britanie) și raportul dintre perspectiva clinică și cea subiectivă la finalul vieții (câte un capitol despre așa numitele tratamente inutile, despre îngrijirile paliative, adaptarea psihologică a pacienților în această situație și despre cercetarea pe pacienți în stadiu terminal). Așa cum este de așteptat, odată cu perspectiva subiectivă, recunoașterea rolului credințelor pacienților referitoare la sensul vieții și morții și atitudinilor lor față de actul medical devine inevitabilă, ca și recunoașterea unei competențe de comunicare și suport compatibilă cu aceste credințe (p. 81 *sq* și 101-103). Subiectul este lucrat destul de sumar, ținând cont de religiozitatea contextului românesc, recunoscută și ea (p. 102-103) și de prezența unui preot ortodox în echipa de cercetare. O compensare o oferă prima parte a volumului, dedicată concepțiilor religioase și filosofice asupra morții (primele două capitole), dar chiar și acestea sunt prezentate mai degrabă în termeni generali, mai mult istoric și selectiv, aproape anecdotic, cu evocări restrânse ale viziunii creștin ortodoxe (p. 27-32), respectiv a contextului românesc (p. 44); bibliografie recomandată este foarte bună dar putea fi și ea mai generoasă (de pildă, cu cărțile de referință ale lui J.Cl. Larchet).

Voi încheia tot cu subiectul „morții cerebrale” (MC), al cărui capitol dedicat este inclus în prima parte, cea gnoseologică, ceea ce sugerează, foarte potrivit, că acest concept nu este unul pur științific (dacă există ceva ce s-ar putea numi „știință pură”), ci și metafizic, unul

Recenzii

care depinde, de fapt, de ceea ce înțelegem prin viață (p. 50). Prezentarea este în ansamblu clară și onestă, recunoscând controversele care n-au încetat să însoțească acest concept de la adoptarea sa în 1968 (p. 52 *sq*), autoarea însăși considerând că oricare dintre cele două opțiuni posibile de a tranșa ambiguitatea de „la granița dintre viață și moarte” (p. 58) are, practic, avantajele și dezavantajele sale. Totuși, putem accepta un argument utilitarist, anume „viețile salvate” prin TO, în stabilirea acestei granițe? Iar dacă granița aceasta trece prin organismul unei persoane (funcții cerebrale pierdute ireversibil, alte funcții vitale active), putem accepta că ea a fost *deja* trecută? Dificultatea chestiunii este redutabilă și se face resimțită și aici, în unele afirmații precum „persoan[a] decedat[ă] ... menținută artificial în viață” (p. 58) sau „persoana poate fi declarată decedată indiferent de starea organismului biologic, întrucât în aceste situații păstrarea nivelului biologic nu este posibilă spontan, ci doar prin menținerea artificială a funcțiilor biologice esențiale” (p. 57). Dincolo de exprimarea contradictorie, falsitatea ultimei afirmații decurge din existența situațiilor în care funcții vitale ale unui pacient sunt menținute prin mijloace medicale, fără ca acesta să fi decedat (de pildă, ventilația artificială în cazul unui stop respirator sau funcția cardiacă artificială în cazul unui transplant de cord). De asemenea, „momentul oficial al morții coincide cu momentul morții cerebrale” doar în secția ATI (și doar cu intenția prelevării, altfel de ce acest criteriu apare doar în legislația privind TO?), nu în general, când criteriul cardio-respirator rămâne valabil. În plus, întrucât criteriul MC nu a produs oferta de organe scontată la adoptarea sa, în prezent se caută revenirea la vechiul criteriu prin protocoale care să declare decesul, chiar dacă procedurile de resuscitare ar mai putea avea succes, ceea ce spune multe despre interesul social de a putea deplasa la alegere granița în discuție. Un volum bogat în informații, analize și problematizări, deosebit de util tuturor celor interesați sau responsabili de multiplele dileme morale cu care ne întâmpină, providențial și pedagogic, am spune, din perspectivă teologică, marele prag.

Prof. Dr. Sebastian Moldovan

James F. Drane, *Medicine, Ethics, Religion. A Christian Bioethics and A Philosophy of Life*, LIT Verlag, Zürich, 2018, ISBN 978-3-643-91015-8, 163 p.

Editura LIT, o prezență tot mai importantă în spațiul publicistic al domeniilor umaniste, inclusiv cel teologic, inaugurează cu acest volum o serie de suplimente ale revistei bianuale *Acta Bioethica* editată de Centrul Interdisciplinar pentru Studii în Bioetică a Universității Chile din capitala statului omonim. Autorul, fost preot catolic și profesor emerit de bioetică american, aproape nonagenar, este unul dintre pionierii domeniului. A lucrat, de asemenea, pentru *Pan American Health Organisation*, calitate în care a contribuit la dezvoltarea bioeticii în America latină, cum aflăm din prefața cărții semnată de directorul Centrului amintit și coordonatorul seriei, profesorul chilian Fernando Lolas Stepke, o somitate a bioeticii sud-americane. În 1969, autorul a înființat la Universitatea Edinboro din Pennsylvania, SUA, un institut de cercetări în etica medicală care astăzi poartă numele său. Cercetările și pozițiile sale pentru acceptarea utilizării pilulei contraceptive, în contextul apariției celebrei enciclice papale *Humanae Vitae* (1968), l-au adus în situația de a abandona preoția și de a se considera un teolog catolic liberal, etichetă prin care se delimitează de teologia catolică conservatoare și, mai ales, de reprezentanții clericali ai acesteia (a se vedea